

the Code of the Cathedral of 1649, the Penal Code and Criminal Corrections of 1845, the Criminal Code of 1903, despite the absence of separate provisions on liability for hooliganism, established system of rules on liability for acts that violate public order and expressing clear disrespect for society with the division of these actions to those that occurred in the church, government or administration, court, public places. On the other hand, the presence in Ukrainian criminal codes of 1922, 1927, 1960, 2001 of a separate article, which includes responsibility for disorderly conduct, as such, does not allow to cover the signs of bullying all the acts that infringe on public order, so many of these acts are qualified by other articles of the Criminal Code. In this context, taking into account the development of the legislative history the author has concluded that acts of hooliganism should include not only those that fall under the signs of bullying, as provided for in a separate article of the criminal law, but those acts that violate public order, but in accordance with the law they are qualified under other articles, as well as those acts which, although not aimed at disturbing public order, however, committed out of hooliganism.

Keywords: *hooligan acts, laws, history of development.*

Надійшла до редакції 07.12.2014

Носенко В. А.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

Надано кримінологічну характеристику жертви злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу та сформульовано пропозиції щодо запобігання таким злочинам.

Ключові слова: *злочин, злочинність, запобігання злочинам, жертва злочинів, установа виконання покарань.*

Постановка проблеми. Проблема запобігання злочинам серед осіб, які відбувають покарання, продовжує залишатися нагальною. При загальному зниженні злочинності у державі за останні роки у кримінально-виконавчих установах закритого типу (далі – КВУЗТ) спостерігається стала тенденція до високого рівня злочинності, в тому числі злочинів проти життя та здоров'я особи.

У кримінологічній науці домінуючою є позиція, що головним напрямом у вирішенні цієї проблеми є виявлення осіб, від яких із найбільшою ймовірністю можна очікувати вчинення досліджуваних злочинів, і своєчасне здійснення стосовно них профілактичних заходів [1, с. 3]. Однак, як нам справедливо видається, не можна залишати без уваги й інші реальні можливості підвищення ефективності запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ. Йдеться про необхідність вивчення особи потерпілих, тобто про

віктимологічний аспект проблеми. Адже, як влучно свого часу зауважив В. І. Полубінський, «правопорушник – хоча і головна, але не єдина дійова особа у протиправній драмі» [2, с. 3]. На важливості вивчення особи злочинця поряд із вивченням особи потерпілого від злочину наголошують й інші вчені-кримінологи [3, с. 8]. Як стосовно цього зауважив А. П. Закалюк, «...для вивчення ролі конкретної життєвої ситуації вчинення злочину необхідною є кримінологічна оцінка потерпілого» [4, с. 313].

Тому сучасна кримінологічна думка міцно стоїть на позиції, що ґрунтовний кримінологічний аналіз злочинності як соціального явища неможливий без вивчення негативних її аспектів і, насамперед, жертв злочинних посягань та ступеня віктимізації у країні [5, с. 35].

Дослідження жертви злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ обумовлено тим, що віктимологічна проблематика, яка активно використовується й розвивається в рамках кримінологічної теорії та практики, ідентифікується як багатофункціональний індикатор, який, з одного боку, відображає реальний рівень пенітенціарної злочинності в державі, а з іншого – є емпіричною основою для розроблення та удосконалення заходів щодо усунення негативних її тенденцій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В Україні віктимологічним дослідженням присвячено роботи В.В. Василевича, О.М. Джузи, Є.М. Моїсеєва, О.М. Мойсюка, В.О. Тулякова, В.Є. Христенко, О.Ю. Юрченко та інших учених. Віктимологічним засадам у місцях позбавлення волі присвячені лише окремі питання, висвітлені у працях З.В. Журавської, О.Г. Колба, С.Ю. Лукашевича та ін.

Незважаючи на значний розвиток останнім часом віктимологічних досліджень, їх наукове і практичне значення у боротьбі зі злочинними посяганнями, вони не завжди враховуються в організації попереджувальної роботи установ виконання покарань, що вкрай необхідно, адже злочини проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ належать до злочинів віктимного характеру і мають високий ступінь латентності.

Мета. Враховуючи викладене, можна констатувати, що збір і детальне вивчення даних про особу потерпілого від злочинів проти життя та здоров'я у КВУЗТ, встановлення причинного зв'язку між обставинами, що стосуються жертви, і фактом вчинення злочину має значний інтерес для запобігання і розкриття цих злочинів, правильної кваліфікації дій злочинця, встановлення ступеня його вини та міри покарання, що і є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Можливість запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ визначається тим, що засуджений у колонії постійно вивчається і знаходиться під наглядом, а діапазон впливу поведінки потерпілого на формування і розвиток злочину, як правило, є настільки великим (від аморального проступку до злочину), що дає можливість виробити заходи запобігання, щоб уникнути ситуацій, в яких приводом або причиною злочинної дії може стати негативна поведінка самої жертви (ризикована, легковажна, провокаційна, розбещена і т. д.) [6, с. 36].

З метою надання більшої репрезентативності характеристиці потерпілих і впливу їх негативної поведінки на вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ було вивчено 36 кримінальних справ і кримінальних проваджень за вказаними злочинами, вчиненими протягом 2008-2013 рр., і проведено анкетування 336 працівників виправних колоній та опитування 22 жертв злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ (крім злочинів, передбачених ст. 115, ч. 2 ст. 121 КК).

Оскільки потерпілими від злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ, за даними нашого дослідження, є засуджені, які відбувають покарання у виправних колоніях, то, на відміну від працівників цих установ, вчинення злочинів щодо яких охоплюється іншими родовими об'єктами кримінально-правової охорони (зокрема, авторитет органів державної влади при вчиненні засудженими злочинів, передбачених ст. 342, 345 КК, та правосуддя – ст. 392 КК), їх віктимізація проявляється далеко не однаково. Своєрідність особистості таких потерпілих визначається, в першу чергу, їх соціально-рольовими і тільки в другу – соціально-демографічними та соціально-психологічними ознаками. Таким чином, розгляд феномена віктимності засуджених, які стали жертвами злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ, дає можливість для комплексної характеристики їх особи і встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню таких злочинів.

Як справедливо з цього приводу наголошується у спеціальній літературі, особи, позбавлені волі, на відміну від адміністрації незрівнянно гірше захищені, тому об'єктом нападу інших злочинців вони стають набагато частіше [7, с. 10].

Особливістю досліджуваної нами сфери є те, що засуджені перебувають на закритій території виправної колонії в умовах великої скупченості під наглядом адміністрації, тому злочинець і жертва з їх числа здійснюють безпосередній вплив один на одного не тільки у процесі вчинення злочину, а й на «передзлочинній» стадії, що характерно далеко не для всіх типів злочинних посягань. За результатами дослідження встановлено, що у 27,8% випадків злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ злочинець і жертва були близько знайомі, у 55,6% – мало знайомі й у 16,7% – раніше не знайомі.

За даними нашого дослідження, що підтверджується анкетуванням 336 працівників виправних колоній, засуджені з касти «відкинутих» із показником у 70,8% посіли перше місце у списку категорій засуджених, які частіше за всіх можуть бути жертвою злочину з боку інших засуджених. Серед інших респонденти також назвали такі категорії:

- засуджені з психічними вадами (27,1%);
- засуджені з фізичними вадами (14,6%);
- члени самодіяльних організацій (6,3%);
- боржники (6,3%);
- засуджені, які крадуть в інших засуджених (так звані «криси») (4,2%);
- азартні гравці (2,1%);
- фізично слабкі засуджені (2,1%);

- так звані «непорядні» засуджені (2,1%);
- соціально занедбані засуджені (2,1%);
- засуджені, схильні до конфліктів (2,1%);
- засуджені, які вдають із себе «блатних» (2,1%);
- засуджені, які не поважають «злочинний закон» (2,1%);
- так звані «козли» (2,1%).

У зв'язку з цим саме щодо названих категорій засуджених слід активніше здійснювати заходи віктимологічного запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ.

Наявність тюремно-видової віктимності пов'язано з традиціями тюремного світу «карати» засуджених, які відбувають покарання за такі злочини, як зґвалтування малолітніх, насильницькі дії сексуального характеру тощо. Крім того, підвищеному ризику стати жертвою насильницьких злочинів піддані засуджені – колишні працівники суду, органів прокуратури, юстиції та правоохоронних органів, у зв'язку з чим відповідно до ч. 5 ст. 92 КВК України такі особи повинні відбувати покарання у виді позбавлення волі в спеціалізованих установах виконання покарань.

Комунікативна віктимність зумовлюється характером взаємозв'язків (родинні, сусідські (співкамерні), міжнаціональні, земляцькі тощо) та взаємовідносин (дружні, ворожі, нейтральні) засуджених, обумовлених спільним відбуванням покарання [8, с. 7]. Цей вид віктимності, як правило, проявляється серед засуджених, які входять до однієї кастової групи, не перебувають у відносинах «супідрядності» один одному.

Загалом, за результатами нашого дослідження, порушення вимог локалізації мало місце в 11,1% випадків вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ. У зв'язку з цим не випадково окремі дослідники саме правильній організації ізоляції як невід'ємному елементу режиму позбавлення волі відводять важливу запобіжну роль щодо злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ [9, с. 106].

Характер поведінки потерпілих певним чином залежить від їх віку. Якщо для осіб похилого віку більшою мірою характерна позитивна поведінка, то засуджені молодого й зрілого віку найчастіше виявляються жертвами внаслідок своєї негативної поведінки. За віком серед жертв злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ переважають особи 24-29 років (52,8%), далі йдуть такі категорії: 18-24 років (30,6%) та 30-40 років (16,7%).

Якщо вести мову про категорії злочинів, то серед жертв – засуджені, які відбувають покарання за: умисне вбивство – 19,4%; зґвалтування – 16,7%; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 13,9%; крадіжку – 13,9%; розбій – 11,1%; злочини у сфері обігу наркотичних засобів – 11,1%; умисне тяжке тілесне ушкодження – 8,3%; грабіж – 5,6%.

Із наведених показників випливає, що переважна більшість жертв злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ відбувають покарання за злочини, невід'ємним способом учинення яких є саме насильство. Подібних висновків доходили дослідники зазначеної проблематики ще понад 30 років

тому [6, с. 37]. Тобто бачимо, що тенденції вчинення досліджуваних нами злочинів є доволі сталими.

На запитання «Чи визнаєте Ви свою вину у вчиненні стосовно Вас злочину?» 36,4% опитаних відповіли ствердно, відповідно 63,6% – заперечно. Серед жертв фактично відбутий строк покарання на момент вчинення стосовно них злочинного посягання становив: до 1 року – 11,1%; 1-3 роки – 38,9%; 3-5 років – 33,3%; 5-10 років – 16,7%.

Що стосується стану, в якому перебувала жертва на момент вчинення стосовно неї злочинного посягання, то у тверезому перебували 86,1%, у стані алкогольного сп'яніння – 13,9%. Стосовно такого ж стану у злочинця, то у тверезому перебували 83,3%, у стані алкогольного сп'яніння – 16,7%.

Щодо наявності у жертви заходів заохочення і стягнення, то у процесі дослідження отримано такі дані. Заохочення: 1 заохочення – 27,8%; 2 заохочення – 25%; не мали заохочень – 47,2%. Стягнення: 1 стягнення – 16,7%; 2 стягнення – 19,4%; 3-5 стягнень – 27,8%; 6 і більше стягнень – 13,9%; не мали стягнень – 22,2%.

Серед засуджених із числа жертв брали участь у роботі самодіяльних організацій КВУЗТ на момент вчинення стосовно них злочину проти життя та здоров'я 33,3%, не брали – 66,7%.

Слід звернути особливу увагу, що у практиці діяльності виправних колоній ще мають місце випадки вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи (5,6%), коли потерпілі проходили по одній кримінальній справі (кримінальному провадженню) із засудженими, які вчинили стосовно них такі злочини, як співучасники, свідки або потерпілі й відбували покарання в одній колонії. Цілком очевидно, що такі особи ні за яких умов не повинні відбувати покарання в одній виправній колонії. Адміністрації КВУЗТ, оперативним підрозділам слід активно виявляти таких осіб і своєчасно вживати заходів до їх роз'єднання.

Щодо знайомства до засудження, то 22,2% потерпілих були знайомі з особою, яка вчинила стосовно них злочин проти життя та здоров'я у КВУЗТ, а 77,8% – не було.

Для запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ неабиякий інтерес становлять і взаємовідносини, що склалися у засуджених – потерпілих і злочинців – на момент вчинення злочину. Знаючи міжособистісні відносини, можна в більшості випадків передбачити хід подій. Проведене дослідження показало, що на момент вчинення злочину 69,4% жертв перебували в одному відділенні зі злочинцем, 30,6% – ні. Що стосується відносин між жертвою та злочинцем до вчинення останнім злочину стосовно першого, то доброзичливі стосунки мали місце у 5,6% випадків; ворожі – 50%; стосунків не було – 44,4%. Таким чином, із викладеного логічно випливає, що з метою запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ в першу чергу необхідно виявляти засуджених, відносини яких виходять за рамки нормальних. Не можна також забувати, що особливий віктимологічний інтерес становлять засуджені, які не лише постійно конфліктують, а й перебувають у дружніх стосунках, оскільки останні, як показало проведене дослідження, в певний мо-

мент можуть перерости в конфліктні й закінчитися злочинним посяганням.

Ставлення до порядку і умов відбування покарання у жертв злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ було таким: позитивне – 22,2%; негативне – 41,7%; нейтральне (байдуже) – 36,1%. У свою чергу, характеристика особи, яка вчинила злочин стосовно жертви-засудженого, у 20% випадків є позитивною, у 80% – негативною. Стосовно благ жертви, на які було спрямовано злочинне посягання, то ними є: життя – 61,1%; здоров'я – 38,9%.

Результати аналізу дали можливість установити, що 52,8% (19 осіб) від загальної кількості потерпілих під час відбування покарання самі спровокували вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи внаслідок неправомірних дій. Що стосується особистісних якостей вивчених засуджених, то вони характеризуються цілим рядом вад соціального, морально-етичного, психологічного порядку, які в певних ситуаціях сприяють підвищеній віктимній схильності особи ставати жертвою злочинної агресії.

Формування жертви злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ відбувається не без допомоги субкультури в середовищі засуджених. Зокрема, у сучасних умовах окремі компоненти субкультури в місцях позбавлення волі поступово змінюються. На перший план виступають такі організаційні форми й принципи, які потрібні для прихованої протиправної діяльності з метою отримання матеріальної вигоди. Злочинні групи у виправних установах обирають об'єктами своїх посягань осіб з числа засуджених. Частина засуджених при цьому є співучасниками незаконних дій, а інші – жертвами злочинів. На цій основі щоразу виникають конфлікти між окремими угрупованнями [10, с. 77].

Вчиненню злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ в більшості випадків передують конфліктні ситуації між злочинцем і потерпілим, які виникають в одних випадках раптово, в інших є результатом розвитку тривалих неприязних стосунків. У цьому зв'язку важливе значення має розкриття цілей і мотивів злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ, які допомагають установити причини їх вчинення, більш детально характеризують особистість засудженого.

Аналіз мотиваційної сторони і цілей злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ необхідний для виявлення механізму злочинної поведінки, пояснення причин конфліктних ситуацій, без чого робота із запобігання даним злочинам не може бути ефективною.

Найбільш поширеним мотивом злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ є помста (61,1% досліджуваних злочинів). Помста у засуджених може виникати у зв'язку з найрізноманітнішими діями потерпілих: найчастіше (81,8%) – у відповідь на протиправні та аморальні дії потерпілих. Разом із тим нерідко (18,2%) помста як мотив досліджуваних злочинів була обумовлена правомірними діями засуджених (половина з яких, водночас, була прив'язана до самого факту вчинення жертвою переважно тяжких злочинів, за які вона відбувала покарання).

Найбільш характерними неправомірними діями потерпілих, що поро-

джують виникнення почуття помсти у винних, є: побиття та інші насильницькі дії (22,2%); образливі висловлювання стосовно злочинця або його близьких (44,4%); погрози різного характеру, в тому числі розпорою у процесі раптово виниклого конфлікту, що переростав у бійку – 22,2%; несплата боргу (11,1%).

Підсумовуючи, можна дійти **висновку**, що в такого роду конфліктних ситуаціях помста, викликана негативною поведінкою потерпілого, носить виключно особистий характер і виступає як акт розплати за заподіяне зло, а негативна поведінка потерпілого відіграє роль поштовху в механізмі вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ. Слід зазначити, що ці обставини, хоча і враховуються судом при призначенні покарання в бік пом'якшення, однак у цілому не знижують ступеня суспільної небезпеки злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ. Сам факт вчинення цих злочинів може спричинити виключно тяжкі наслідки в умовах виправних колоній незалежно від їх юридичної кваліфікації. Тому в запобіганні злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ мають використовуватися всі можливі засоби та способи протидії злочинності, в тому числі й урахування негативної поведінки потерпілих.

Отже, можемо констатувати, що в цілому з точки зору соціально-демографічних, кримінально-правових та кримінально-виконавчих (пенітенціарних) ознак потерпілі від досліджуваних злочинів виглядають дещо краще злочинців, що свідчить про більшу соціально-моральну занедбаність останніх, яка певною мірою й обумовлює вибір ними насильницьких способів вирішення конфліктних ситуацій. Але в той же час, як показало дослідження, жертва злочинів проти життя та здоров'я особи в умовах позбавлення волі в більшості випадків сама викликала прояв злочинної агресії на свою адресу в силу або своїх особистісних особливостей, або провокуючої поведінки.

У місцях позбавлення волі в людини істотно обмежуються або втрачаються соціально-корисні зв'язки. Розрив цих зв'язків і міжособистісних відносин, замкнутість соціального середовища спричиняють дефіцит спілкування і, як наслідок, підвищену контактність.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можемо скласти типологічний портрет жертви злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ – це засуджена особа чоловічої статі віком 24-29 років, яка відбуває покарання у виправній колонії середнього рівня безпеки за вчинення злочинів насильницької спрямованості, негативно ставиться до порядку і умов відбування покарання, перебуває у ворожих відносинах зі злочинцем і сама проковує вчинення злочину проти себе внаслідок неправомірних дій, формуючи у злочинця мотив помсти.

Бібліографічні посилання

1. *Антонян Ю. М.* Личность преступника – индивидуальная профилактика преступлений: сопоставление и выводы / Ю. М. Антонян // Личность преступников и индивидуальное воздействие на них : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1989. – С. 3-10.
2. *Полубинский В. И.* Криминальная виктимология : монография / Полубинский В. И. – М. : ВНИИ МВД России, 1999. – 148 с.

3. Ривман Д. В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений : учеб. пособие / Д. В. Ривман. – Л. : ВПУ МВД СССР, 1975. – 154 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика [у 3-х кн.] / Закалюк А. П. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
5. Павлухин А. Н. Виктимологические аспекты предупреждения убийств в ИТУ / А. Н. Павлухин // Исправительно-трудовые учреждения. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. – № 15. – С. 35-38.
6. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія / Копотун І. М. – К. : Золоті ворота, 2013. – 472 с.
7. Антонян Ю. М. Насилие среди осужденных : учеб. пособие / Ю. М. Антонян, И. Б. Бойко, В. А. Верещагин ; под ред. Ю. М. Антоняна. – М. : ВНИИ МВД России, 1994. – 116 с.
8. Качурова Е. С. Виктимологическая характеристика и предупреждение насильственных преступлений, совершаемых в местах лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. С. Качурова. – М., 2003. – 23 с.
9. Марат А. М. Предупреждение умышленного причинения вреда здоровью осужденных в пенитенциарных учреждениях (по материалам Республики Казахстан) : дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Марат Айгул Марат кызы. – Алматы, 2006. – 172 с.
10. Горбачевський В. Я. Кримінологічний аналіз умисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень в установах виконання покарань / В. Я. Горбачевський, В. В. Топчій // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4 (89). – С. 72-78.

Носенко В.А. Кримінологіческая характеристика жертвы преступлений против жизни и здоровья человека в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа. Дана кримінологіческая характеристика жертвы преступлений против жизни и здоровья человека в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа и сформулированы предложения по предотвращению таких преступлений.

Ключевые слова: преступление, преступность, предотвращение преступлений, жертва преступлений, учреждение исполнения наказаний.

Nosenko V. A. Criminological description of victims of crimes against human life and health in correctional institutions of closed type. There is a criminological description of victims of crimes against human life and health in correctional institutions of closed type and the suggestions to prevent such crimes.

Thus, a detailed criminological analysis of a crime as a social phenomenon is impossible without studying its negative aspects and, above all, victims of crimes and the degree of victimization in the country.

In terms of socio-demographic, criminal-legal and criminal-executive (penal) signs victims of analyzed crimes look a little better than criminals, indicating a greater social and moral neglect the latter, which to some extent determines the choice of their violent methods of conflict solving. But at the same time, as it is shown by our study, victims of crimes against human life and health in prison conditions most of the same expression caused criminal aggression in his/her address or by virtue of their personal characteristics or provocative behavior.

In prison in humans significantly limited or lost socially useful links. The break of those links and interpersonal relationships, isolation of social environment cause communication deficits, and, consequently, increased rapport.

Thus, the results of the study made typological portrait of the victims of crimes against human life and health in penal institutions of closed type – it is a person sentenced, male, aged of 24-29 years, who is serving a sentence in prison of medium security level for violent crimes, opposes the procedure and conditions of the sentence, is in a hostile relationship with the offender and the crime itself provokes against itself due to misconduct, forming in criminal motive for revenge.

Keywords: crime, criminality, crime prevention, crime victims, correctional institutions.

Надійшла до редакції 16.12.2014